

TEFSİR ve TEFSİR'DE EDEBÎ TEFSİR METODU⁽¹⁾

Yard. Doç. Dr. Mevlüt GÜNGÖR
Ankara Ün. İlahiyat Fakültesi
Tefsir Anabilim Dalı

1950 yılı Zonguldak doğumlu. İstanbul'da ilkokul, İst. İmam Hatip Okulu ve Eyüp Lisesi'nden mezun olduktan sonra, (1970) Bağdat Ün. Edebiyat Fak. İlahiyat Bölümü'nü pekiyi derece ile bitirdi. 1974.

Yurda dönüşünde, askerliğini, Ankara Mamak Muhâbere Okulu'nda lise, din ve ahlâk dersleri öğretmeni olarak yaptıktan sonra, (1975:-1976) Ankara Ün. İlahiyat Fakültesi'nde Tefsir asistanı oldu. 1977-1981 yılında, "Cassâs ve Fikhî Tefsiri" konulu tezini vererek, pekiyi derece ile doktor oldu.

1984-1986 yılları arasında, Suudi Arabistan İmam Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi'nde 2,5 ders yılı Tefsir dersleri verdi. Bu arada, yardımcı doçentliğe yükseltildi. 1985. 1986 yılının sonlarında da izninin bitmesi ile Ankara İlahiyat'taki görevine döndü.

Çalışmaları: Cassâs ve Fikhî Tefsiri, Tefsir Dersi notları, çeşitli makaleler, ansiklopedi maddeleri, Radyo ve TV konuşmaları.

Yazarı: Prof. Emin el-Hûfî
Tercüme: Yrd. Doç. Dr. Mevlüt GÜNGÖR

I — TEFSİR'İN TARİFİ :

1- Lügatta Tefsir: Tefsir kelimesinin kökü olarak ileri sürülen "F-S-R" ve "S-F-R" fiillerinin her ikisi de lügatta "açmak" manasında birleşir. Fakat bunlardan "S-F-R"nin görünen ve maddî olan bir şeyi açmak manasına ifade ettiğini "F-S-R"nin ise, gizli ve manevî olan bir şeyi açmak anlamına geldiğini görüyoruz. "F-S-R" in "Tefî" vezninden mastarı olan "Tefsir" ise, manayı açmak ve açıklamak anlamına gelir.

2- Istılahta Tefsir: Eskiler, lügat, tefsir ve hadis gibi bilgilerin akli ilimlerde bilinen manasıyla bir ilim olmadıkları kanaatindedirler. Bu sebeple onlardan bazıları, tefsir için ne sınırlarını, ne de konusunu ve meselelerini tesbit gibi bir takım zorlamalara gitmeyi uygun görmezler. Çünkü tefsir, akli ilimlere benzemeyi başarmış olan diğer bazı ilimler gibi kâideleri, üzerinde durulup çalışılmakla ortaya çıkmış kâide ve melekelerden müteşkil değildir. Bu bakımdan, Tefsir'in izahı hakkında "O, Allah kelâmının açıklamasıdır.", yahut da: "O, Kur'an lâfızlarının ve

mefhumlarının açıklayıcısıdır." demekle yetinilir. (2) Bazıları da, zorlanarak ona tarif bulmaya çalışmışlar, kıraat ilmi gibi, tefsirden başka ilimleri de içine alan bazı tarifler zikretmişler; hatta, Kur'an'ın anlaşılmasında ihtiyaç duyulan, Lügat, Sarf, Nahiv ve Beyân gibi bazı ilimleri de yaptıkları bu tariflere sokmuşlardır. Halbuki, bu konuda birinci görüş daha doğru olup, arkasında pek büyük bir fayda olmayan bir konuda sözü uzatmaktan daha iyidir.

Tefsir, eskilerin, adetleri üzere, herhangi bir itibarla tesbit edip ortaya koymaya çalıştıkları ilimlerden -yahut başka bir deyişle, şer'î araştırmalardan- birisidir. Nitekim onlar bu konuda şöyle demişlerdir: "Bir şer'î ilim, ya Kur'an lâfızlarının beyanı için tedvin edilmiştir ki, bu Kıraat İlm'i'dir; ya da, sünneti nebeviyye'nin hem lâfız hem de isnad yönünden açıklanması için tedvin edilmiştir ki, bu da, Hadis ve Usûlü ilimleridir; yahut da, Kur'an'da kastedilen manaların ortaya çıkarılması için tedvin edil-

(1) İlimi tesbit ve yorum bakımından konunun tam hakkını verebilmek için bu maddeyi Prof. Emin el-Hûfî'nin yazmasını uygun bulduk. (komisyon).

Not: Metnin arapçası için bkz. Dâiratu'l-Meârifî'l-İslâmiyye, "Tefsir maddesi V/348-374, Tahran, 1966. Ayrıca bkz. yazarın: Menâhîcu Tecdîd fi'n-Nahv ve'l-Belâğa ve'l-Tefsir ve'l-Edeb adlı eseri "Tefsir" bölümü, s. 271-317, Kâhire, 1961.

(2) el-Mebâdiu'n-Nasriyye, s.25-26. el-Hayriyye baskısı. H.1320.

miştir ki, bu da **Tefsir İlmî**'dir... Ve bunun gibi diğer şer'î ilim neveleri için de aynı minval üzere tesbit ve açıklamalarda bulunmuşlardır. (3)

Onlar, sözün burasında, **Tevîl** kelimesini de zikredip, onun Tefsir'le aynı manaya geldiğine veya, Tefsir'in Tevîl'den daha geniş olduğuna ve buna benzer, bizim burada sözü uzatmak istemediğimiz diğer hususlara da temas ederler... Öyle zannediyorum ki, bütün bunların Kur'ân'ın Tevîl kelimesinin Kur'ân'da kullanılması, sonra, onu Usulcülerin özel bir terim olarak benimsemeleri aynı zamanda önünsöz ve mezhep sâhibi bir çok kelâmîcının dilinde yaygın olarak dolaşmış bulunmasıdır. Belki de, "**Tevîl**" kelimesinin yazılanların en iyisi **er-Râgîb el-İsfahânî**'nin "**Tenzîhu'l-Kur'ân anî'l-Metâin**" adlı kitabla birlikte basılan "**Mukaddimetu't-Tefsîr**" adlı eserinde, **İbn Abbas**'tan rivâyet ederek zikrettiği görüşüdür (4). Sonra, **İbn Teymiyye**, Onun bu muhtasar ifâdesini, "**el-İkflî fi'l-Müteşâbihî ve't-Te'vîl**" adlı risâlesinde şerh ve izah etmiştir (5). Her ne kadar İbni Teymiyye'nin bu konudaki fikrinin aslını ve özünü **er-Râgîb el-İsfahânî**'nin Tevîl kelimesinin manaları hakkında söyledikleri teşkil ettiği halde onu buna işaret ettiğini görmekteyim.

II — TEFSİR'İN DOĞUŞU :

İbn Haldûn, Mukaddimesinde, Tefsirden ilk defa söz ederken şu görüşünü ortaya koyar: "**Kur'ân**, arap diliyle ve onların belâgat üsluplarıyla indirilmiştir. Bu sebeple onların hepsi, Onu anlıyor, kelime ve terkiplerindeki manalarını biliyorlardı." "onların hepsi Onu anlıyorlardı" sözünde geniş bir genelleme vardır. Buna eskilerin kendileri bile inanamamışlardır. İşte, **İbn Haldûn**'dan bir kaç asır önce yaşamış olan **İbn Kuteybe**, "**el-Mesâil ve'l-Ecvibe** adlı risâlesinde şöyle der: (s.8) "Şüphesiz ki araplar, gâribi ve müteşâbihî ile Kur'ân'dakilerin hepsini anlamakta aynı seviyede değillerdi. Bu hususta bazıları bazısına üstündü." Öyle zannediyorum ki, yukarıdaki sözlerinden sonra, bir kaç satır aşağıdaki ifâdeyle **İbn Haldûn** da bunun farkına varmıştır. Çünkü O, Kur'ân'da izaha muhtaç bazı yönlerin bulunduğunu zikrederek şöyle der: "Peygamber (s.a.v.) mücmeli izah ediyor, nasihi mensuhtan ayırıyor; böylece O, ashâbına öğretiyor onlar da öğreniyorlardı. Ayrıca, âyetlerin sebebi nüzûllerini, ve hangi durumda neyi emrettiğini Resûlullah'tan naklen talim ediyorlardı."

İşte izaha muhtaç olan bu ve benzeri yerler, İslâm'ın daha ilk devrinden itibaren Kur'ân'ın açıklanması ve tefsiri zarûretini ortaya koyuyordu.

Fakat belki de, bu ilk devirdeki dinî korku, insanlardaki akîf seviye, günlük hayattaki ihtiyaçlarının sınırlı oluşu ve bütün bunlarla birlikte, tefsiri, Allah bu sözden şunu kasdetmiştir demek sûretiyle, C.Hak'ka bir şehadet olarak kabul etmeleri, işte bütün bunlar, Kur'ân tefsiri hakkında, kendilerine **tevkîfî** olarak nakledilenlerden ve risâlet sâhibinden (s.a.v.) rivâyet edilenlerden başka bir söz söylememelerine sebep olmuştur. Bunlardan dolayı, Tefsir ilk olarak, "**Rivâyet Tefsiri**" veya başka bir ifâdeyle "**Eser Tefsiri**" şeklinde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla de, **hadis ve rivâyet âlimleri** bu sahada ilk rol alan kimeseler olmuşlardır. Bundan dolayı, ilimlerin ortaya çıkışını inceleyen âlimlerin -âdetleri üzere- her ilim için bir ilk kurucu tâyin ederken, Tefsir İlmî'nin ilk vâzıı olarak, -tedvin eden

değil de toplayan anlamında- **Dâru'l-Hicre İmâmı, İmâm Mâlik b. Enes el-Asbahî** (6) yı ileri sürdüklerini görüyoruz.

İşte bu şekilde, Tefsir'in doğuşu, Hadis'in tedvin târihi ile birleşmektedir. Nitekim, **İmâm Mâlik (r.a.)** ilk hadis tedvin eden âlimlerden birisidir. Gerçi, Onun kitabı, "**el-Muvatta**" -gördüğüm kadarıyla- Kur'ân Tefsiri hakkında pek fazla bir şey ihtivâ etmemektedir, fakat, her hâlükârda, hadis mecmuaları muhtelif miktarlarda tefsir haberini içlerine almışlardır. Hatta bu konuda, **Sahîhi Buhârî**'de de iki bölüm görmekteyiz. Bunlar da, Kur'ân Tefsiri bölümü ile, Kur'ân'ın faziletleri bölümüdür ki, ikisi birden, kitapta belli bir yer tutmakta ve belki de kitabın sekiz de birini teşkil etmektedir.

İslâm Ansiklopedisinde "**Tefsir**" maddesini yazmış olan **Prof.Carra de Vaux**'un "Tefsir, Hadis'in özel ve önemli bir bölümü olup, okullarda ve üniversitelerde okutulur." sözü, Tefsir'in hadis'le olan bu ilişkisi ile anlaşılabilir... Ancak, daha sonra Tefsir İlmî müstakilleşmiş ve şer'î ilimler arasındaki yerini almıştır. Bu durum, eskilerin, bu ilimleri sıralamak hususunda, göz önünde bulundukları ölçüyü de açıklayarak, biraz önce verdiğimiz bilgilerde de görülmektedir. Orada, Tefsir İlmî, Hadis İlmî'nin özel bir bölümü olarak kabul edilmemektedir. Hatta, Tefsir'in daha sonraki durumunu düşünersek, onun sadece rivâyetle iktifâ etmediğini, âlimlerin gayret ve ilgileri ile, nakle dayanmayan tefsirle ilgili görüşlerin gitgide genişlediği ve ağırlık kazandığı görülür. Bu durumu nazarı itibâra aldığımızda, Tefsiri, Hadis'in bir kolu olarak kabul etmenin yukarıda işaret ettiğimiz doğuşundaki tesirinden ve râvi ve muhaddislerle olan ilişkisinden başka bir dayanağı olmadığını görmekteyiz!

Tefsir rivâyetinde **sahâbe (r.a.)**'den bir grup meşhur olmuştur. Bu rivâyetlerden **İbn Abbâs'a** nisbet edilen bir tefsir toplanmış ve bu eser, "**Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsiri İbn Abbâs**" adıyla basılmıştır. Eserin müellifi, el-Kâmûsû'l-Muhit'in yazarı **Fîrûzâbâdî**'dir. Bu eseri şüpheli görmek hususunda, **İmâm Şâfi'**ye atfen rivâyet edilen söz bize kâfidir: "Tefsirde, İbn Abbâs'tan ancak yüz kadar hadis sâbit olmuştur." (7) Halbuki Ona nisbet edilen bu **et-Tenvîr**, normal büyüklükte 400 sayfa kadar tutan bir eserdir.

Tefsir rivâyetinde, **Tâbîlilerden** de pek çok kimsenin adı geçmekle birlikte, eski hadis tenkitçilerinin onlar hakkındaki kanaatleri pek müsbet değildir.

Meselâ, **Dahhâk b. Muzâhim el-Hilâlî**'yi (ö.H.102 veya 105) bir grup tenkitçi sağlam olarak kabul etmişse de, diğerleri de Onun hakkında: "O, İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir. Halbuki O, Onunla görüşmemiştir. Binâenaleyh, Ondan yapmış olduğu rivâyetler **maktû'dur**." demişler; bazıları da: "Onun bütün rivâyetlerinde şüphe vardır. O, sadece Tefsir'le meşhur olmuştur." (8) demişlerdir... Son olarak geçen bu: "O, sadece Tefsir'le meşhur olmuştur." cümlesi, onların Tefsir rivâyetlerine vermiş oldukları değer derecesini açık bir şekilde göstermektedir.

Yine, **İbn Abbâs'tan** rivâyetlerde bulunan **Atiyye b.Sa'd el-Avfî** (ö.H.111)'yi de zayıf bir râvi olarak kabul etmişlerdir.

İsmâîl b.Abdurrahmân es-Süddî, el-Kebîr her ne kadar Onu sağlam olarak kabul edenler varsa da, Onun hakkında: "zayıf, yalancı, küfürbaz" demişlerdir. (9)

(3) ed-Dürü'n-Nedîd min Mecmuatî'l-Hafîd. Şeyhullisâm **Ahmed b. Yahyâ b.el-Hafîd el-hervî**.et-Tekaddüm baskısı, h. 1322, s.2

(4) Risâletu'r-Râgîb, el-Ezheriyye Matbaası. 1329, s. 42.

(5) Bu risâle, **İbn Teymiyye**'nin "Mecmûatü'r-Rasâilî'l-Kübrâ" adlı eserinin ikinci cüzü içerisinde basılıdır. Eş-Şarkıyye Matbaası, 1323.

(6) el-Mebâdü'n-Nasriyye, s.26.

(7) Sezerâtü'z-Zehab, **İbnu'l-İmâd**, c.1; Hulâsatu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Rical, s.150, el-Hayriyye baskısı, 1323 H.; el-İtkân, II, 224.

(8) el-İtkân, aynı yer, et-Tehzîb, s.136; eş-Şezerât, c.1.

(9) et-Tehzîb, dipnotu ile birlikte, s.30.

yetlerin nasıl terkedilebileceği veya tesirlerinden nasıl korunulabileceğini açıklamak olmalıdır. Müfessirler arasında bu tür haberlerin etkisinden uzak kalanlar pek az veya nâdir olmakla birlikte, onlardan pek çoğu, bu konuya değinmiş ve mevzu hakkındaki fikrini dile getirmiştir.

Bu gün **Ezher**'in ileri gelen ilim adamları, Tefsir kitaplarının bu **İsrâiliyyât**'tan tamâmen arındırılmasına dâvet etmektedirler. Bu pek önemli bir şey değildir kanaatimce, bu tamamen arındırılmadan daha iyisi, Tefsir kitaplarında birikmiş olan bu rivâyetlerin, Hadis tenkitçilerinin rivâyetlerin tenkidinde kullandıkları, metin ve senet tenkidi kâidelerinin ışığı altında sıkı bir eleştiriden geçirilmesidir. Böylece, Tefsir kitaplarında kalmaya hakkı olmayan pek çok rivâyet temizlenmiş olacak ve **Kur'ân-ı Kerîm**'deki bir âyeti anlamak için tefsir kitaplarına bakan kimseler, onlarla karşılaşmış hiç bir esası olmayan haberlerle meşgul olmaktan kurtulmuş olacaklardır.

İsrâiliyyât diye isimlendirilen bu rivâyetler karşısında, dinlerin târihi ve dinler arasındaki ilişkilerin tesbit edilmesinde, bu ilim adamlarına düşen başka bir görev daha vardır. Bu görev, herkesten önce onların yerine getirmesi gereken bir görevdir. Yapılacak iş, önce, bu kısımları toplamak, sonra, onları asıllarına ircâ edip araştırarak ana kaynaklarını ortaya koymak ve böylece, dinler arasındaki karşılıklı etkileşim yollarını ve ilişki yerlerini göstermek olacaktır.

Burada tekrar, daha önce üzerinde durduğumuz konuya dönelim; doğuşu itibâriyle Tefsir nevelerinin ilki olan **Naklî Tefsir** üzerinde duruyorduk. Bu rivâyetler, önceleri sözlü olarak nesilden nesile aktarılmış, sonra tecdîci olarak tedvînine başlanılmış; daha sonra da bu sahada müstakil eserler meydana getirilmiştir. Bu durum hayatın gerekleri değişinceye kadar devam etti. Nitekim zamanla, aklî yönü, naklî yönüne ağır basan tefsirler ortaya çıktı. Müfessirler, eserlerinde, az da olsa, naklî rivâyetlere yer verip, zaman zaman onlara da müracaat etmekle birlikte, tefsirin aklî yönüyle daha çok ilgilenmeye başladılar. Hatta öyle bir zaman geldi ki, artık müstakil rivâyet tefsirleri yazılmaz oldu...

Burada, rivâyet tefsirlerinden sâdece üçüne işaret etmekle iktifâ edelim. Bunlardan birincisi, doğuda; ikincisi, batıda; üçüncüsü, Mısır'da yazılmıştır. Doğuda yazılmış olanına gelince, bu, aynı zamanda, muhaddis, târihçi ve bir İslâm hukukçusu olan **İbni Cerîr et-Taberî**'nin otuz ciltlik, matbû, "**Câmiu'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân**" adlı eseridir. **Carra de Vaux**, İslâm Ansiklopedisi'nin Tefsir maddesinde Onun hakkında şöyle demektedir: "Onun (**İbn Cerîr**'in) büyük tefsiri, senedi sağlam pek çok hadîsi ihtivâ etmektedir."... Öyle zannediyorum ki, bu hüküm, büyük bir ihtimalle, özel bir araştırmaya dayanmamaktadır. Zira, **İbn Cerîr**, (rahimehu'llah) maalesef, yukarıda görüşlerini verdiğimiz tenkitçilerin eleştirisinden uğrayan râvilerden rivayette bulunmaktan kurtulamamıştır. . Meselâ, bunlardan tenkide mucip olanlardan birisi, Onun **es-Süddî** târihiyle pek çok rivâyetlerde bulunmasıdır. Bu sebeple, yukarıda bahsettiğimiz gibi diğer tefsirler bu kabîl rivayetlerden ayıklanmaya nasıl muhtaçsa **İbn Cerîr**'in tefsiri de esaslı bir tenkit süzgecinden geçirilme-ye muhtaçtır.

İbn Cerîr'in edebî ve ilmî şahsiyeti, eserini, ikinci nevi Tefsirde, yâni, **Dirâyet Tefsirinde** de, ehemmiyeti hiç küçümsenmeyecek, önemli bir kaynak hâline getirmiştir. Zira, kitabında pek çok rivâyeti toplamakla birlikte, çeşitli mânâlar arasında yapmış olduğu tercihler, değerli

edebî, lügavî ve ilmî yorumlara dayanmaktadır.

Batıda telif edilmiş olan Tefsire gelince, bu, **Ebû Muhammed, Abdulhak b. Ebî Bekr Gâlib b. Atıyye el-Gir-nâfi, el-Endelüsî**'nin (ö.H. 541) "**el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz**" ismi ile tanınan eseridir. **İbn Haldûn**, Mukaddimesinde, müfessir hakkında şöyle demektedir: "O, eserinde bütün tefsir kitaplarını -yâni naklî tefsirleri- özetlemiştir. Onlarda bulunan tefsir haberlerini nisihate en yakın olanlarını araştırmış ve bunları bu eserinde toplamıştır. Tefsir, Mağrip ve Endelüs'lülerce meşhur olup güzel bir üslûba sâhiptir. "... Eser yazmadır (17). **Dâru'IKutubi'l-Mısriyye**'de ve **et-Teymûriyye**'de bir kaç cüzü mevcuttur. Eseri gözden geçirip belli başlı şu vasıflarını tesbit ettim: İbârelerin çözümünde edebî şâhîtlere müracaat eder. Fazla teferruata dalmaksızın nahiv kâidelerinden faydalanmaya da önem verir. Kırâatla alakalı hususlarla daha çok ilgilenir. Tefsir nakillerini de, aralarında seçim yaparak ve fazla isrâfa kaçmadan verir. Bundan başka, **Taberî**'den de nakillerde bulunur ve aldığı bu nakillerin bazen eleştirisini de yapar...

Üçüncü olarak, Mısır'da telif edilmiş olan tefsire gelince; bu Tefsiri tanıtmadan önce, **Mısır**'in naklî tefsir'de çok eski bir hissesi olduğuna burada işaret etmek, kanaatimce yerinde bir hareket olacaktır. **Ahmed b. Hanbelî**'den şöyle bir söz nakledilir: Mısır'da, **Ali b. Ebî Talha el-Hâşimî**'nin rivâyet ettiği -ki bu **İbn Abbâs**'tan yapılan rivâyetlerde en iyi bir yoldur.- bir Tefsir sahifesi bulunmaktadır. Bir kimse, sâdece onu bulup almak için Mısır'a gitse çok görülmez. **Buhârî** de, **Sahih**'inde, **İbn Abbas**'tan yapmış olduğu rivâyetlerde çoğunlukla bu esere dayanır. bundan başka **İbn Hacer**'den de buna benzer bir söz nakledilir (18).

Naklî Tefsir sahasında, Mısır'da bundan başka, **Ce-lâlu'd-Din es-Suyûtî el-Mısri**'nin (ö.H.911) "**ed-Durru'l-Mensûr fî Tefsiri'bi'l-me'sûr**" adlı bir eseri olup, matbûdur.

Bu üç kitabı, naklî tefsir olmaları sebebiyle, Tefsir'in dağışından söz ederken zikretmiş oldum. Zira, bildiği gibi, naklî tefsir, tefsir nevelerinin ilk olarak ortaya çıkarıdır. Bu kitapların kıymetleri ve durumları itibâriyle birbirinden farklı olduğunu ve aralarında -üçüncü asırdan, onun- cu asıra kadar- uzun zaman mesâfesi bulunduğunu takdir etmeme rağmen, bunları birer örnek olarak verdim. bu tefsirler içinde, etrafındaki çeşitli âmil ve etkilerin tesiri altında kalmış rivâyet tefsiri örnekleri vardır. Bu durum tefsir târihi ve şimdiki kadar yazılan tefsirlerle ilgilenenler tarafından açık bir şekilde görülebilir.

III — TEFİR'İN TÂRİHİ SEYRİ:

Bu konuya başlamadan önce, okuyucunun benim burada, Tefsir için bir târih yazmaya veya bu târihin bir taslağını tesbit etmeye girişmediğimi bilmesini istiyorum. Benim burada yapmak istediğim sadece, **Tefsir Târîhi**'ndeki dönüm noktalarına toplu ve genel bir takım işâretlerde bulunmak olacaktır. Tabiatıyla, Tefsir için, gerçek mânâda târih diye isimlendirilmesi mümkün olan bir tarih yazma fikrine cür'et etmememizin sebebi, bunun ancak, o uzun asırların geride bıraktığı bütün Tefsir kitaplarının üzerinde ciddi bir şekilde durulduktan sonra gerçekleştirilebilecek olmasıdır. Bu eserler de sayı itibâriyle çok fazla, hacim itibâriyle pek geniştir. Her birisinin ayrı bir hedefi ve yönü vardır. Onların vasıfları, genişlikleri ve müelliflerinin üstünlükleri hakkında okunanlar insanı dehşette bırakır.

(17) Eser son olarak Fas'ta 1975'te basılmıştır. (Mütercimim notu)

(18) el-İtkân, II, 223. el-İtkân'da verilen bu bilgiden sonra şu yorum da yer almaktadır: "**İbn Ebî Talha, İbn Abbâs**'tan tefsir işittemiştir. O, bunları ya **Mucahid**, ya da **Saîd b. Cübeyr**'den duymuştur. Bu konuda **İbni Hacer** de şöyle der: aradaki kişi güvenilir bir kişidir. Binâenaleyh bu mevzuda endişeye mahal yoktur."

Meselâ, H.II.asırda yaşamış olan Mutezile İmamı, **Amr b.Ubeyd**'in, **el-Hasan el-Basrî**'den (rahimehullâh) (19) alarak, Kur'an Tefsiri sahasında yazmış olduğu kitaplar..Bu iki âlimin üstünlüğü ve değeri hakkında ayrıca söz etmeye lüzum görmüyorum.

Kelâmcı, **Ebu'l-Hasan el-Eşâ'ri**'nin de : "**Kitâbu'l-Muhtezan**" adlı bir eseri vardır. **el-Eşâ'ri**, bu eserinde, bid'atçıların kendi bâtil görüşleriyle ilgi kurdukları hiç bir âyeti, bu ilişkiyi bozmadan ve onun aslında, **ehli sünnet** bir delili olduğunu isbat etmeden geçmemiş ve onlardan bazılarının, âyetin ancak bir yönünü görebildiklerini ortaya koymuştur. O, bu eserinde ancak, **Kehf Sûresi**'ne kadar varabilmiş ve eser buraya kadar 100 cilt tutmuştur (20)... İşte Onun bu ve buna benzer, Tefsir sahasında yazılmış ve ilmî değerlerinden övgü ile bahsedilen daha pek çok eseri bulunmaktadır.

İmâm Cuveynî ve **İmâm Kuşeyrî**'nin de birer büyük tefsirleri vardır.

Bunların yanında, dil ve edebiyatla uğraşan âlimlerin de bu sahada eserleri vardır. Meselâ bunlardan : **Ebü Tâlib el-Mufaddal b. Seleme el-Kûfî** (H.III.asır)'nin "**Meânî'l-Kur'an**" adlı bir kitabı vardır.

Yine bunlardan, **İbnu'l-Enbârî**, (H.IV.asır) Kur'an Tefsirlerinden 120 Tefsir, senetleriyle birlikte ezberinde bulunuyordu. Kendisi, "**Muşkilu'l-Kur'an**" adında bir eser telif etmiş, **Tâhâ Sûresine** kadar varmış, fakat, uzun seneler bu eserin yazdırılması ile meşgul olduğu halde tamamlayamamıştı (21)

Ebü Hilâl el-Askerî'nin de: "**Kitâbu'l-Mehâsin fi Tefsiri'l-Kur'an**" adında 5 ciltlik bir eseri vardır.

Bu şekilde devam ederek, muhtelif sahalardaki ilim adamlarının, Tefsir alanında yazmış oldukları bu güzel eserlerden sâdece bir kısmını burada zikretmiş olsaydım, onlardan nice sayfalar doldururdum. Siz de benimle aynı şeyi mi düşünüyorsunuz bilmiyorum. Bu eserlerin toplanıp araştırılması uğrunda ayaklarını epey tozlanmadan bizim burada Tefsir Târihi hakkında bir şeyden bahsettiğimizi zannetmemiz ilmî bir terbiyesizlik olacaktır!!! Umarım bu fikrime siz de katılıyorsunuzdur.

Kur'an ilimlerini sevenler, sonra bu büyük dînî fakülteler, sonra da, onlarla birlikte devlet, dînî ilimlerde ne ilerlemeye ve ne de gerilemeye vesile olan pek çok şeyi düşünmeden önce, Kur'an hakkında yazılmış olan bu kitaplardan, Dünya'nın bildiği bütün eserleri, veya en azından bir sûretini toplamayı arzu etseler ne iyi olur!!!

Tefsir târihindeki dönüm noktalarına baktığımızda, İslâm'ın hayatta olan sıkı ilişkisi ve müslümanların çeşitli işlerinde başvurdukları bir **ana kaynak** olmasından dolayı **Kur'an**'ın onların yaşamındaki yüksek yeri sebebiyle, günlük hayattaki gelişmelerin Tefsir kitaplarına da yansıdığını açık bir şekilde görmekteyiz. Nitekim, "**el-Eb**" (22) ve "**el-Hubz**" (23) kelimelerinin tefsirinde bile **Kur'an** hakkında söz söylemenin yaygın olarak hoş karşılanmadığı devirlerden sonra, her ilim sâhibinin Kur'an'ın tefsirine girişmesinin câiz olup olmadığının tartışıldığı devirlere gelindi. Bir gurup, geniş bir lûgat ve edebiyat bilgisine

sahip olanlar için bunun câiz olduğunu savunurken; öteki gurup şöyle diyordu: "Âlim ve edebiyatçı da olsa hiç kimsenin **Kur'an**'dan bir şeyi tefsir etmesi câiz değildir. Bu konuda ona düşen şey sadece, **Resûlullah** (s.a.v.) ve nüzûle şahit olan **ashâb**'dan (r.a.)... gelen rivâyetlerle yetinmektir." Gerçekte ise, her iki gurup ta görüşlerinde aşırıydılar. Çünkü sâdece rivâyetlerle yetinenler, ihtiyaç duyacakları pek çok bilgiyi terketmiş oluyorlar; herkesin Kur'an'ı tefsire girişmesini câiz görenler de, mananın bozulmasına sebep oluyorlardı (24). Yapılan bu tesbit üzerine, her iki gurup birden, kur'an'ın ihtivâ ettiği hususların ve onu tefsir edecek olanların ihtiyaç duyacakları ilimlerin belirlenmesine giriştiler. müfessirde bulunması gereken şartları ortaya koydular, bu hususta, **lûgavî**, **aklî** ve **mevhibî** ilimleri saydılar. Artık, bu ilimleri kendilerinde toplayablenler, kur'an'ı sırf kendi görüşü ile tefsir eden bir müfessir olmaktan çıkmış olacaktı. Zira, **Kur'an**'ı mücerrer şahsî görüşü ile tefsir eden kimse, bu sahada faydalanılan âlet ilimlerini kendisinde toplamamış olan kimsedi. bu sebeble o, kur'an'ı yalnız kendi tahmini ve zanını (25) ile tefsir etmiş oluyordu. İşte mücerrer rey'le yapılan tefsir de zâten buydu.

İşte bu şekilde, Tefsir'in târihi seyrine bakan bir kimse, birbirine zıt bu iki gruba, bunlardan birine olan yakınlıklaı birbirinden farklı bir veya bir kaç orta görüşe sâhip guruplar olduğunu görür. bu iki guruptan ilkinde gelince, birinci ve onu takip eden asırlarda yaşayan pek çok kimsenin bu husustaki tutumuyla ilgili rivâyetlerden de anlaşılacağı gibi, bunlar, kur'an hakkında söz söylemekten çekinen kimselerdir. Bu konuda nakledilen rivâyetler az değildir. Meselâ bunlardan birisi bile durumu göstermeye yeter: Yetkilî ilim adamlarınca, -tedvin edicisi mânâsında- Tefsir'in kurucusu olarak zikredilen **Mâlik b. Enes**, **Sâid b. el-Müseyyib**'in kendisine Kur'an'dan bir âyetin tefsiri sorulduğunda: "**Biz Kur'an hakkında bir şey söyleyemeyiz.**" dediğini rivâyet etmektedir (26)...

Mukâbil ikinci guruba gelince, bu gurup, **er-Râgîb**'in yukarda geçen ibâresin'den de anladığımız gibi, Kur'an hakkında herkesin söz söyleyebileceğini câiz gören guruptur. **Gazâlî** de **İhyâ**'sında, (27) hiç kimsenin, Kur'an hakkında rivâyetlere dayanmaksızın bir söz söyleyemeyeceğini iddia eden görüşü münâkaşa edip çeşitli deliller ileri sürdükten sonra şöyle demektedir: "Görüldüğü gibi, tefsir'de rivâyetlere dayanma şartı yanlıştır. Kendi anlayışı ve akîl kudreti nisbetinde **Kur'an**'dan netice ve ders çıkarmak herkese câizdir." Aynı şekilde, daha önceki bir yerde de şöyle demektedir: "Kur'an'ın mânâlarının anlaşılmasında fevkalâde bir genişlik ve tefsir rahatlığı vardır. Âyetlerin zâhirinin tefsiri ile ilgili rivâyetler, onlardan anlaşılacak olan mânâların son sınırı değildir"...

İşte, -tâbir câizse- birbirine zıt iki gurup bunlardır. Böyle olmakla birlikte, bunlar arasında zamanla tedricî bir şekilde, karşılıklı muhtelif görüş alışverişlerinin vuku bulduğu da görülmektedir. Nitekim, Kur'an hakkında söz söylemenin câiz görülmediği bir devirden sonra, bu husustaki rivâyetlerden istifâde ve fakat bundan ileri gitme devrine geçilmiş; ilk zamanlarda bu rivâyetler az olduğu halde, zamanla bunlar da çoğalmış ve genişlemiştir. Hatta, zamanla daha ileri giderek, sağlam olmayan rivâyetler bile bunlara ilâve edilmiştir. Daha sonra da, bu

(19) İbn Hallikân, I: 486, Bulak baskısı.

(20) Tebyînu kizbî'l-Mufferî, s. 133, Şam baskısı.

(21) Tabakâtî'l-Udebâ, İbnu'l-Enbârî, s.332.

(22) Bkz. Hz.Ömer'in (r.a.) "el-Eb" kelimesinin tefsiri ile ilgili kıssası.

(23) Bkz. "el-Hubz" kelimesinin tefsiri hakkında **Ebü Ubeyde** ve **el-Esmâ** arasında geçen kıssa.

(24) Mukaddimetu't-Tefsir, **er-Râgîb el-İsfahânî**, s. 422-423; İbârede bazı bozukluklar vardır. Bu sebeble kelimelerden bazılarının değiştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeble ondan yapmış ol bu iktibası, mümkün olduğunca bu durumu tesirinden uzak kalarak yapmaya çalıştım.

(25) Aynı eser, s. 425.

(26) İbn Taymiyye, Usûlü't-Tefsir, s.31.

(27) **Ebü Hayyân**, **el-Bahr'u'l-Muhîr**, I,341.

rivâyetlerin yanına, şahsî anlayış denemeleri de girmiş; önceleri, bunlardan dil ve kelimelerin mânâya delâletleriyle ilgili olanlarına **makbul** gözüyle bakılmıştır. Bilâhare, bu şahsî tefsir deneme ve tecrübeleri gün geçtikçe daha da çoğalmaya ve çeşitli bilgilerin tesiri altında kalmaya başlamıştır. Hatta öyle ki, Tefsir ilminde ihtiyaç duyulmayan pek çok ve uzun bilgileri toplayan Tefsir kitapları ortaya çıkmıştır. Meselâ **er-Râzî** tefsirinde böyle yapmıştır. Hatta, aşırı giden bazı âlimler Onun hakkında şöyle demişlerdir: "Onda tefsirden başka her şey vardır." (28)

Hicrî V.asrın başlarında yaşamış olan **er-Râğîp el-İsfahânî**, herkesin **Kur'an** hakkında söz söylemesinin bir takım karışıklıklara sebep olacağını ileri sürerken, aynı şekilde, hicrî VIII. asırda yaşamış olan **Ebu Hayyân** da şöyle demektedir: "**er-Râzî** ve diğerlerinin: Tefsirde zikretmiş oldukları bilgiler nahiv âlimlerinin işine benzer, söz gelişi, o, kendince elifi-munkalibe'den bahsederken bir de bakmışsınız cennet ve cehennem hakkında söz etmeye başlamaktadır." Daha sonra o, şöyle der: "İlimde metodu bu olan bir kimse, elbette karıştırma ve hata yapmakta en son dereceye varmış demektir" (29). Şüphesiz, müfessirlerde görülen bu konu dışına çıkma alışkanlığı hepsinde de birbirinden farklı derecelerde olmuştur ama bundan tamamen kurtulabilen çok az müfessir vardır.

Tefsirle ilgili tedvin ve telif hareketlerindeki tedricî gelişmelere bu hızlı bakışımız sırasında, önceleri, Mısır'da veya başka bir yerde sâdece bir sahife'ye -bundan daha önce bahsetmiştik- rastlarken; sonra, onun sahâ-beden telakkî edilmiş bir veya bir kaç cüz hâline geldiği; daha sonra da, onun daha da çoğalarak sahâbe ve tâbiinden gelen bütün rivâyetleri toplayan eserlere dönüş-tüğünü; ve en sonunda, artık yavaş yavaş naklî tefsirle, **aklî** tefsir anlayışının birbirine karışmaya başladığını görmekteyiz. Bu durum, **İbn Cerîr et-Taberî**'nin tefsirinde ve yukarıda zikrettiğimiz diğer naklî tefsirlerde açık bir şekilde müşâhede edilir. Daha sonraları, bu aklî çabanın, tefsir kitaplarında ağır bastığını, hattâ, onlarda en çok dikkati çeken yönün bu olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte, yine de tefsir kitapları, meselâ, sebebi nüzûl ve yâ diğer naklî rivâyetlerle ilgili haberlerden hiç yoksun kalmamıştır. Bu sebeple, meselâ, **ez-Zemahşerî**'nin "**el-Keşşâf**" adlı eserinde, **Kur'an**'ın tefsiri sahasında, muayyen bir mezhebî kuvvetlendirmek maksadıyla, bu aklî metoda başvurulmakla birlikte, eserinin bu nevi menkul rivâyetlerden de hiç ârî kalmadığı görülür. Hattâ o, zayıf haberleri bile kullanır. Meselâ, her sürenin sonuna, o sürenin fazîleti ile ilgili olarak koymuş olduğu haberler ilim ehli tarafından ittifakla **uydurma** olarak kabul edilir. (30) İşte bu şekilde, bundan sonra, her iki metod birbirine karışmış ve tefsir kitapları çeşitli yönlere yönelmişlerdir.

IV — TEFSİR EKOLLERİ

Şimdiye kadar, tefsirde rivâyet metoduna mukâbil olarak ortaya çıkan tefsirdeki ikinci metodun, yâni, **aklî dirâyet** tefsirinin nasıl zuhur ettiğini ve bu iki metodun zamanla nasıl birleşip birbirine karıştığını görmüş olduk. Nitekim, bu konuda, **İbn Haldun** da, **Mukaddime**'sinde şöyle demektedir: "Bunlardan ikinci metodun, birinci metoda başvurulmadan tek başına kullanıldığına az rastlanır. Zîrâ, bizzat maksud olan birincisidir. Bu ikincisi ise, dil ve dille ilgili ilimler, tedvin edilip bir ilim hâline geldikten sonra ortaya çıkmıştır... Evet, buna rağmen bazen ikinci metod bir takım tefsirlerde daha çok kullanılmıştır..." (31) **İbn Haldun**'un bu ifâdelerine biz de şöyle kar-

şılık veririz: Bu ikinci metod, **Kur'an**'ı tefsire girişenlerin kültürleri ile birlikte Ona kuvvetli ve derin etkiler uyandıracak bir şekilde bağlanmış. Hatta bu bağ, yukarıda, **Ebu Hayyân**'ın ifâde ettiği karışıklığa kadar varmıştır. Ve bu durum, nakil yönünün zayıf kaldığı bir çok tefsir çeşitlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İşte, bunların herbiri bir tefsir ekolüdür. Bunların tam bir tesbiti ve guruplara ayrılması belki de kolay olmayabilir. Zîra bunlar, bir çok, ve birbirinden farklı yaklaşımların etkisi ile ortaya çıkmışlardır.

Önce, dil ile ilgili ilimler, belli ilim dalları haline geldikten sonra, tefsiri yönlendirmeye başlamış; arkasından, ortaya çıkan diğer aklî ve naklî ilimler tefsiri muhtelif yönere çekmeye girişmişlerdir. Aynı şekilde, günlük hayat-taki siyâsî ve diğer bütün maksatlar ve saplantılar da bu yönlendirmeye iştirak etmişlerdir. İşte, bütün bunlar ve başka unsurlar arkalarında bir çok tefsir ekolü ve eseri bırakmış; yaşanan hayatta ve **İslâm kültürü** sahasında kuvvetli ve canlı etkiler meydana getirmiştir...

Gerçi, her ne kadar, **Goldziher**, "**Tefsir Akımları**" adlı eserinde, **rivâyet Tefsiri**, **İtikâdî Tefsir**, **Tasavvufî Tefsir**, **Şîa Tefsiri**, **Modern İslâmî Reform Tefsiri**'nden bahsetmiş ve böylece, tefsir çeşitleri ve akımlarından pek çoğunu altında bulandıran ana ekollere işaret etmişse de; bunlardan başka: **Lügavî Tefsir**, **Nahvî Tefsir**, **Edebi Tefsir**, **Fikhî Tefsir**; **Târîhî Tefsir** vb. gibi daha pek çok tefsir akımının bu ana ekoller altına konulması kolay olmayabilir. Bundan başka -benim görebildiğim kadariyla- **Kur'an**'ın anlaşılması husûsundaki yönlendirmelerinin tesirlerini, veya, bu ilimlerin **Kur'an**'la olan ilişkilerinin kendi hayatlarındaki etkilerini açıklamak maksadıyla, bütün bu akımlardan tek tek söz etmemiz de doğru değildir. Böyle bir şeyden ancak, muhtelif tefsir çeşitlerindeki araştırma ve eserlerin mümkün olduğunca çoğunu bir araya getirip, sonra da bunları sınıflandırarak, böyle genel bir değerlendirmeyi ortaya koyabilecek etraflı ve sağlam bir araştırmasını yaptıktan sonra söz edebiliriz.

Bu süratli özetle, **Tasavvufî Tefsir** ile **Şîa Tefsiri**'nden bahsetmeyi bırakıp, bu iki ekolün **Kur'an**'ın mânâları üzerine ilâve ettikleri mânâları açıklamaktan, bunların ve onlar gibi diğerlerine zıt, kendilerine has bir takım özellikleri olan ekollerin metodları hakkında bir hüküm vermekten; geri durarak; ne, "**zâhir**, **bâtin**, **had**, **mat'la**" vb." terimlerden ve ne de, **Kur'an**'dan almış oldukları bazı gizli ve özel ilimlerden söz etmediyse, bu husustaki mazeretlerimizin en başta gelenleri, -özet yapmamızın ve imkânımızın darlığı ile birlikte- bu gibi akımların artık hayatla olan ilişkilerinin ve şimdilerde tehlikelerinin azalmasıdır. Aynı şekilde, muhtelif edebî ilimlerden ve bunların **Kur'an**'la olan ilişkilerinden söz etmeyi Edebiyat Târîhi ile ilgili daha geniş ve daha müsâit bir yere bıraktıysakta, bütün bunlara rağmen biz burada, zahirî aklî ilimlerin tefsirle olan ilişkileri hakkında söz etme ihtiyacını duyuyoruz. Zîrâ, **Kur'an**'ı ilimle tefsir etme ve bu ilimleri **Kur'an**'dan çıkarma fikrine eski ve yeni pek çok âlim rağbet etmiş ve bu uğurda gayret sarfetmiştir. Bu sebeple biz, Prof. **Carra de Vaux**'un Tefsir maddesinin sonunda ortaya koyduğu fikre katılmıyoruz. O, orada mânâ olarak şunu ifâde etmektedir: "Felsefe ve modern ilimlerden alınan bir çok fikri **Kur'an** Tefsirine ilâve etme düşüncesi, tefsir araştırmalarını yenileştirme hususunda ortaya çıkmış yeni bir gayrettir"... Biz bu görüşe katılmıyoruz, çünkü, felsefe ve tecrübî ilimlerle **Kur'an**'ı kaynaştırma işi aslında geçekten eski bir gayrettir.

V — İLMİ TEFSİR

İlmî Tefsir, **Kur'an** ibâresinde, ilmî istihlâhları hâkim

(28) I, 261, Halebi baskısı.

(29) **Ebü Hayyân**, aynı yer.

(30) **İbn Teymiyye**, *Usûlü't-Tefsir*, s. 19.

(31) *Mukaddime*, s. 384.

kılan ve muhtelif ilimleri ve felsefî görüşleri Ondandır çıkarılmaya çalışan bir tefsirdir. Bu durum, Kur'an ibâresinin anlaşılmasında muhtelif İslâmî ilim sahalarında karar kılınan eseslere rağmen ortaya çıkmış ve bu anlayış, Kur'an'ın bütün ilimlerin özünü ihtivâ ettiğini iddîâ eden görüşe kadar da varmıştır. böylece onların bu iddîâları, **İtikâdî, amelî, zâhirî ve bâtnî** bütün din ilimlerinin yanın-da, bütün **dünyevî** ilimleri de içine almıştır.

Belki de **Gazâlî**, -görebildiğim kadarıyla- yaşadığı asırda bu görüşü en geniş bir şekilde açıklayan kimsedir. Nitekim O, **İhyâsı**'nda bu konuya (32) değinerek şöyle der: "Düşünenlerin anlaşılmasında zorlukla karşılaşılan bütün problemlere, ve insanların ihtilâf ettikleri bütün nazariyaya ve mâkûlata, Kur'an'da onlara ışık tutucu birtakım işaretler ve delâletler vardır. Ve şüphesiz ki Kur'an bütün ilimlerin özüne işaret eder." **Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Dîn**'den sonra kaleme aldığı anlaşılabilir (33) "**Cevâhiru'l-Kur'an**" (34) adlı eserinde bu görüşünü daha tafsilatlı ve detaylı bir şekilde açıklar. Nitekim O, bu eserinin beşinci faslını, mutlak olarak diğer bütün ilimlerin Kur'an'dan nasıl çıkıp kollara ayrıldığı meselesine ayırmıştır. O, bundan önceki dördüncü faslında da, kendisinin bizzat yapmış olduğu ayırım ve izâha göre, bütün dîni ilimlerin Kur'an'dan nasıl kaynaklanıp kollara ayrıldığı konusunu açıklar. Yine O, dîni ilimlerle, onların anlaşılması için mutlaka gerekli olan dil ile ilgili ilimleri ve ayrıca da, **Tıb, Astronomî, Coğrafya, Anatomi, Sihir ve Tılsım** vs. ilimleri zikrettikten sonra, bunların da ötesinde belli başlı esasları bilinen birtakım başka ilimlerin de olduğuna işaret eder. Ona göre, Dünyâ, bunları bilenlerden hiç yoksun kalmaz. İnsanoğlunun bulup ortaya çıkarmaya kudreti olan ve fakat, henüz tesbit edemediği birtakım yeni ilim sahalarının da keşfedilmesi dâimâ imkân dâhilindedir. Bundan başka, geçmişte ortaya çıkmış ve fakat, şimdi ortadan kalkmış birtakım ilimler de vardır. Bu ilimleri, zamanımızda bilen bir kimse de dünyâ'da yoktur. Ayrıca, insanoğlunun aslâ kuvveti dâhilinde olmayan, idrak ve ihâta edemeyeceği birtakım ilimler de vardır. Bu şansa ancak, **melâike-i mukarrabîn**'den bazıları sahiptir.

Gazâlî daha sonra şöyle devam eder: "Bizim burada saydığımız ve saymadığımız bütün bu ilimlerin kökleri Kur'an'ın dışında değildir. Hepsisi de **Allah Teâlâ**'nın marifet denizlerinin birisinden alınmış bir avuç su gibidir. Ki, bu deniz de, **ef'âl** yani fiiller denizidir. Daha önce de zikrettiğimiz gibi, o sâhilî olmayan bir denizdir. Yine bu deniz: "**C.Hak**'in kelimeleri için mürekkep olsa, Onun kelimeleri bitmeden bitecek olan bir denizdir." Daha sonra da O, **Allah**'ın fiillerinin açıklanmasına ve onların anlaşılması için ihtiyaç duyulan çeşitli ilimlere temas eder. Meselâ Onun şifâ ve hastalık verme fiili, ancak **Tıb** ilmi ile anlaşılabilir. Aynı şekilde, Güneş ve Ay'ın yörüngelerini belli bir ölçü içinde tesbit ve takdir etme fiili de ancak, Astronomî ilmi ile anlaşılabilir... O, bu şekilde devam edip, sonunda, Allah'ın fiillerinin açıklanması safesinde, Kur'an âyetlerinin delâlet ettikleri ilimleri eğer bu şekilde açıklamaya kalkarsa sözün çok uzayacağını ve onlara ancak genel olarak işaret etmenin mümkün olabileceğini belirtir (35).

İşte bu şekilde, müslümanların felsefî ve ilmî kültürlerinin etkileri Kur'an tefsirine aksetmiştir. Bundan başka, Tasavvufun etkileri de tefsirde açık bir şekilde görülür. Aynı şekilde, mezheplerin ve mesnetsiz şahsî görüşlerin

tesiri de yine açık bir şekilde farkedilir... İlmî tefsir hakkındaki bu münakaşalar böylece devam edegelmiş ve sonunda görüldüğü gibi, o Kur'an icâzının delillendirilmesinde, veya, İslâm'ın hayata olan uygunluğunun açıklanmasında önemli bir unsur hâline gelmiştir. Bu tür tefsir, önceleri, **Fahrüddin er-Râzî**'nin tefsirinde yapmaya çalışıldığı gibi, tefsirlerin içinde görülürken, daha sonraları, Kur'an'dan muhtelif ilimlerin çıkarılması ve çeşitli ilimler hakkındaki bazı muayyen âyetlerin araştırılması konularında müstakil eserler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu fikir, son asırda daha da revaç bulmuş ve bu sahada bir çok eser verilmiştir :Meselâ, H.XIII. asır âlimlerinden, **Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî et-Tabîb**'in "**Kitâbu Keşfi'l-Esrari'n-Nürâniyyeti'l-Kur'aniyyeti fi mâ yeteallaku bi'l-Ecrâmî's-Semâviyyeti ve'l-Arâdiyyeti ve'l-Hayevânâti ve'n-Nebâtâti ve'l-Cevâhiri'l-Ma'deniyyeti**" adlı eseri ve yine aynı müellifin, "**Kitâbu Tibyânî'l-Esrârî'r-Rabbâniyyeti fi'n-Nebâti ve'l-Meâdini ve'l-Havâssi'l-Hayvâniyye**" adlı eseri bunlardandır. Birinci eser. H. 1297'de Kâhire'de, ikincisi ise, H.1300'de Sûri-ye'de basılmıştır.

Yine bu konuda, Mısır eski Maarif Bakanı **Abdullah Fikri Paşa**'nın, bazı Astronomî konuları ile, şer'î naslarda görülen bilgilerin karşılaştırılması hakkında bir risâlesi vardır. Eser, Kâhire'de H.1315'te basılmıştır.

Bu fikre, İslâmî İslah Hareketi ileri gelenlerinden merhûm **Seyyid Abdurrahmân el-Kevâkîbî** de katılmış ve Kur'an'dan yeni keşifler çıkarmıştır (36). Nitekim O, bu konuda şöyle der: "Şüphesiz, bu hususta, Kur'an'da onüç asırdan beri gizli veya açık bir ifade vardır. Onların bir müddet gizlilik perdesi altında örtülü kalması ancak, ortaya çıktığında, Kur'an'ın, gaybî kendisinden başka hiç kimsenin bilmediği **Rab**'bin bir kelâmı olduğuna şehâdet eden bir mucize olması içindir..."

Bundan başka, Mısır ediplerinden merhûm **Mustafa Sâdik er-Râfî** (37) de, "**Kur'an'ın İcâzi**" adlı eserinde, aynı fikre temas ederek, konuya: "**Kur'an ve ilimler**" başlığı ile bir bölüm ayırır ve yukarıda da geçtiği gibi, O da burada, Kur'an'ın genel olarak bütün ilimleri ve onların ana esaslarını ihtivâ ettiği fikrine meyyleder. Bu hususta uzak ve yakın bütün görüşleri alır. Nitekim, araştırmacıların ilimlerini Kur'an'dan alışı hakkında **Suyûtî**'nin **el-İtkân**'ındaki sözlerini nakledip **Mevâkîl İlmî**'nin Kur'an'dan çıkarılış konusuna temas ederek şöyle der (38): "Kur'an'daki cümle ve kelimelerin sayısı genel olarak değerlendirildiği takdirde, bundan asırların bütün enteresan bilgileri, târihleri ve esrârı ortaya çıkarılabilir. Eğer bu Kur'an'ın asıl maksadı dışında olmasa, Ondandır eski ve yeni pek çok şeyi ortaya çıkarabiliriz." Aynı şekilde O, Kur'an'dan yeni buluşların çıkarılmasına ve yine Ondaki, tabîi ilimlerin incelikleri ile ilgili bilgilere işaret edip, bu hususta bazı örnekler zikrederek söz şuraya kadar getirir (39): "Bu gibi yeni ilimlerle mücehhez olan, araştırmacı bir ilim adamı, Kur'an'ı iyice düşünüp, incelemesini derinleştirirse, böyle bir kimse, tabiatıyla, metni anlamak için gerekli bilgilere sahip olduğula, bu sebeple Kur'an'ı anlamak ona güç gelmediği için, genişliğine bir bilgi edinemesi de, ilimlerin hakikatlerine ışık tutan bir çok işaretleri çıkarabilir ve isimlerini koymamış da olsa, bir çok bilgiye işaret edebilir"...

Bu konuda, belki de, tefsirinde en çok malzemeyi toplayan ve uzun uzun bilgiler veren kimse, merhûm

(32) Dördüncü bâb: Kur'an'ın anlaşılması ve nakî delil kullanmaksızın rey ile tefsiri.I, 259-264. Halebî baskısı.

(33) el-Gazâlî, Cevâhiru'l-kur'an, s. 28-29.

(34) Matbuatü Kürdistan el-İlmiyye baskısı, Mısı, 1329.

(35) Cevâhiru'l-Kur'an, s. 31-34.

(36) Tabâlu'l-İstibdâd, s. 26-28.

(37) İcâzu'l-Kur'an, Onun eseri, s. 145-166.

(38) A.g.e. s. 151 (dipnot).

(39) A.g.e. s. 164.

Şeyh Tantâvî Cevherî'dir. Ayrıca, bu konu ile yakından ilgili olarak, müelliflerinin Kur'an'ın bu yönüne özel bir ilgi ile eğildikleri ve bu vakıayı iyice araştırdıkları bir takım ilmi eserler de ortaya çıkmıştır. Merhûm Üstâd **Muhammed Tefvîk Sıdkî**'nin Kâinâtın kanunları hakkındaki konferansları ve benzeri çalışmalarına buna örnek olarak gösterilebilir.

VI – İLMÎ TEFSİRİN REDDİ

İlmî Tefsir'e olan yöneliş eskiden başlamış ve bu ilgi şon asırda daha da gelişmiş olduğuna göre, bu tür tefsirin sıhhati hakkındaki muhâlefet de aynı şekilde eski devirlerden itibaren başlamıştır. Hatta, bu tefsirin günümüzde, ilim adamları arasındaki revacının azaldığı da söylenebilir.

İlmî Tefsir hakkındaki eski muhâlefete gelince, bu muhâlefet, Endelüs'lü **Usûlü Fıkh Âlimi Ebû İshâk İbrâhîm Müsâ eş-Şâtîbî**'nin (ö.H.790) "el-Muvâfakât" (40) adlı eserinde, Kur'an hakkında söz ederken ortaya koymuş olduğu muhâlefettir. O, burada önce, bu mübârek şeriatın **Ümmî** olduğunu, zira, ilk muhâtaplarının bu durumda olduğunu belirtir. Böylece o, günün ihtiyaçlarını nazarı itibâra alıp, çeşitli durumları delil olarak getirmekte ve daha sonra müstakil bir bölüm altında şöyle demektedir: Bazı ilim adamlarının zikrettikleri gibi, Araplar, -kendilerine göre- bazı ilimlerle ilgilenmekteydiler. Meselâ, bazı bilgili kişiler, ahlâkî hasletler ve bu ahlâkî hasletlerle nasıl bezenileceği üzerinde durmaktaydılar. İşte, şeriat gelince, bunların doğru olanını, doğru olarak kabul edip, üzerine ilâvelerde bulunmuş; yanlış olanlarını da reddetmiştir. Ayrıca, bunlardan faydalı olanlarının faydalarını, zararlı olanların da zararlarını belirtmiştir.

Şâtîbî, bundan başka, onların ilgi duydukları bilgilerden şunları da zikreder: Astronomi, Envâ'îlimi, yağmurun yağma vakitleri, bulutların oluşumu, ve onları meydana getiren rüzgârların esişi ile ilgili bilgiler; ayrıca, Târih ilmi ve eski ümmetlerin haberleri, Tıb, Belâğat ilimleri... Bunlar makbul ilimlendendir. Bâtıl ilimlerden de, şunları zikretmektedir: kuşla fala bakma, kehânet, kuma çizgi çekme, taşla vurma, uğurlu ve uğursuz olan şeyler gibi bilgiler... İşte bunlar da şeriatın reddettiği bilgilerdir. **Şâtîbî**, bütün bu bilgilerden, şeriatın makbul saydıklarını neden makbul saydığını, iptal ettiklerini de neden iptal ettiğini de ayrıca izâh eder. Şeriat böylece arapların bildikleri bütün ilimlere temas edip, onların yabancı oldukları bilgilerden söz etmez...

Şâtîbî, Kur'an ilimleri hakkındaki görüşünü açıklayıcı mâhiyetteki bu prensibi böylece açıkladıktan sonra, bütün bunların daha uzun ve tafsilâtlı bir izâhına geçer ve bunun için de özel bir bahis açarak orada şöyle der: Hiç şüphesiz şeriat, ilk muhâtabı olan arapların durumuna göre inmiştir. Onlar ümmî bir toplum olduğuna göre, tabiatıyla, şeriat da **ümmî** olacaktır. İşte, açıkça görülen bu gerçek üzerine bir takım tesbitler yapılmıştır:

"Bunlardan ilki, bir çok kimsenin Kur'an hakkındaki iddialarında haddi aşmış, tabii ilimler, çeşitli âlet ilimleri, mantık, Hürûf ilmi gibi eskiler ve yenilerce bilinen bütün ilimleri, bu ve buna benzer ilimlerde söz sâhibi olan kimselerin onlarda buldukları her şeyi Kur'an'a izâfe etmiş olmalarıdır. Hiç şüphesiz bu, daha öncede üzerinde durduğumuz gibi, doğru bir davranış değildir."

Daha sonra O, ilmî bir bakışla, selefin durumuna bir göz atıp, bunu kendi görüşünün doğruluğuna delil getire-

rek şöyle der: "Buna ilâveten, hiç şüphesiz, selevî sâlih'ten sahâbe, tâbiün ve daha sonra gelenler Kur'an'ı, Onun ilimlerini ve ona tevdi edilen mânâları en iyi bilen kimselerdi. Hâl böyle iken, onların hiç birisinden (41) bu iddiayı destekliyecek bir söz sâdir olduğunu görmüyoruz. Onlardan bize ulaşan rivâyetler, sâdece, yukarda zikredilen, zamanlarındaki bilgiler ve âhiret haberleri, dîni ve dünyevî yükümlülükler vb. ahkâmı ile ilgili rivâyetlerdir. Eğer onların, bu tür tefsirle bir ilgileri ve görüşleri olsaydı, meselenin aslına götüreceği olan bir takım bilgiler, elbette bize ulaşır. Ancak böyle bir şey olmadığına göre bu durum, bize, onların zamanında böyle bir tefsir çeşidinin olmadığını göstermektedir. Bu da, onların Kur'an'da var zannettikleri şeylerden hiçbirinin Kur'an'da kastedilmemiş olduğuna bir delildir. Evet, Kur'an, Arapların bildikleri ilimlerin cinsinden pek çok ilmi ihtivâ etmektedir. Hatta bunlar arasında, onların alışık oldukları bilgilere dayanıp, akıl sâhiplerini hayretlere düşüren, üstün akıl sâhiplerinin bile, Onun bilgilerinin yol göstericiliği olmadan ve Onun nûruyla aydınlanmadan erişemeyecekleri ilimler de vardır. Ama, bu kabilden olmayan ilimlerin onda var olduğu iddiasına ise asla katılamayız.

Şâtîbî, kendi görüşü lehinde bu delilleri ortaya koyduktan sonra, bu ilmî Tefsir taraftarlarının delillerine de yer verip, onların delillerini özetleyerek şöyle der: "Bunlar umûmiyetle iddialarına şunları delil getirmişlerdir:

1- Allah Teâlâ'nın şu sözü: "**Sana bu kitabı, her şeyi açıklayan ve müslümanlara yol gösterici, rahmet ve müjde olarak indirdik.**" (42) Ve yine: "**Biz Kitap'ta hiç bir şeyi eksik bırakmamışızdır.**" (43) vb. gibi âyetler...

2- Bazı sûrelerin başlarındaki harfler-ki, bunların zikri, Arapların alışık olmadığı bir tarzdır.-ve bunlar hakkında âlimlerden nakledilen kaviller,

3- Bu konuda **Ali b. Ebî Tâlib** (r.a.) ve başkalarından nakledilen bazı sözler.

Şâtîbî, daha sonra, bu delilleri tek tek ele alarak, onları çürütmeye başlar:

Bunlardan ilk delil hakkında şöyle der: Âyetlere gelince, müfessirlere göre bunlardan murat, teklif ve ibâdet halleri ile ilgili bilgilerdir. Yahut da, "**Biz Kitap'ta hiç bir şeyi eksik bırakmamışızdır.**" âyetinde geçen "**Kitap**"tan murat, **Levhi mahfûz**'dur. Müfessirler, bu kelimenin bütün nakli ve akli ilimleri içerdiğini ifâde eden herhangi bir söz söylememişlerdir.

İkincisinin reddi hakkında da şöyle der: Bazı sûrelerin başlarındaki **harflere** gelince, Bir çok ilim adamı, bunların daha önce, araplarca bilinen bir şey olduğuna delâlet eden sözler söylemişlerdir. Meselâ, **Siyer** ilim adamlarının zikrettiklerine göre; arapların yahûdilerden öğrendikleri cümle sayıları gibi. Yahut ta, bu harfler **müteşâbihât**'tan olup tevilini Allah Teâlâ'dan başka hiç kimse bilemez.... Bunların, arapların alışık olmadıkları bir tarzda tefsirine gelince, bu aslâ doğru olmaz. nitekim, eskilerin hiç birisi de böyle bir şeyi iddiâ etmemiştir. Binâenaleyh, bu iddialarına dâir ellerinde hiç bir delil yoktur...

Üçüncüsünün reddi hakkında da der ki: Bu hususta **Hz. Ali** ve diğerlerinden nakledilen haberlere gelince -**Şâtîbî** bunlardan bir kısmını zikreder- bu haberler sâbit değildir. Binâenaleyh, Kur'an'a izâfe edilmesi gereken bir şeyin inkâr edilmesi nasıl doğru değilse, Onun gerektirdiği bir şeyi Ona izâfe etmek de aynı şekilde câiz

(40) Selefîyye baskısı, 1341, c.2, s. 46 ve daha sonrası.

(41) **Şâtîbî**'nin bu sözü bize, **Gazâlî**'nin el-İhyâ'sında **Hz. Ali**'den naklettiği şu sözün hatırlatmasıdır: "**Kim Kur'an'ı anlarsa, bu anlayışıyla ilimlerin tamamını tefsir edebilir.**" Halbuki, insan, bu ibarenin yapısından bile neler ve neler çıkarabilmektedir !!

(42) Nahl (16) : 89.

(43) En'âm (6) : 38.

değildir. Kur'an'ı anlamada yardımcı olarak, bilgisi sâdece, araplara izâfe edilen her türlü mâlûmâtla itikâf etmek gerekir. Bu kitâba konulmuş olan şer'î ahkâmın bilgisine ancak o bilgilerle ulaşılabilir. Bu sebeble, Kur'an'ı Ona âit olmayan bir takım malzemelerle anlamaya çalışanlar, doğru bir anlayışa ulaşamayacakları gibi, böyle davranışları takdirden, Allah'a ve Rasûlüne aslı olmayan bir takım sözler de izâfe etmiş olurlar...

İşte, size böylece, Şâtıbî'nin önce, mevzunun aslına özette temas edip, -ki, biz bu özete bir kaç sayfa önce işaret etmiştik- sonra da el-Muvâfakât adlı eserinin muhtelif yerlerinde açıklayıp tamamladığı konu ile ilgili görüşlerini kapsayan bir özet vermiş olduk.

Kur'an'ın anlaşılmasında, Onu muhtelif ilimlerin kaynağı kılan fikir hakkındaki eski görüş bu olunca; ve bu görüş, kısa olmayan bir zaman sonra, bir takım yeni terimlerle tekrar ortaya atılmaya başladığında, Şâtıbî'nin bu açıklamalarına, Onu teyid edip kuvvetlendiren şu yeni bakış açılarını da ekleyebiliriz:

1- Lügat açısından : Kelimelerin hayatı ve anlamlarında meydana gelen değişiklikler konusunda; bu değişikliklerin tesbiti, bir tek kelime muhtelif mânâların ortaya çıkışının târihi bilgisi ve bu anlamların hangi devirlerde kullanıldığı gibi bilgilerden mutlaka elde etmemiz gereken kadar bir bilgiye sâhip olabildiğimiz takdirde, kelimelerin anlamlarında meydana gelen bu garip genişlemenin, Kur'an kelimelerinin anlaşılması konusunda, Kur'an'la bizim aramıza ne gibi engeller koyduğunu, bu kelimelere, daha önce bilinmeyen ve kullanılmamış olan bir çok mânâlar ve anlayışlar yüklediğini, yahut, bu kelimeler, o mânâlardan sâdece birinde kullanılmış olsa bile, bunun Kur'an'ın nüzûlünden nesiller sonra, halk arasında ortaya çıkan yeni bir terim vasıtasıyla olduğunu görürüz. İlerde, -günümüzde Tefsir'in durumundan ve bu gün Tefsir'in nasıl ele alınması gerektiğinden bahsederken- konunun bu yönüne kâfi derecede bir açıklık getirecek olan izâhımızı göreceksiniz.

2- Edebiyat ve Belâğat açısından: Belâğat, genel olarak şöyle tarif edilir: Belâğat, içinde bulunulan duruma uygun söz söylemektir. Böyle olunca, acaba Kur'an, o devirde yaşayan insanlardan kendilerine hitap edilen kimselere, âyetleriyle, sonradan zikredilen bu mânâlar murad edilerek, bu kadar geniş bir İlmî Tefsir anlayışıyla yöneltilen bir kelâm mıydı? Halbuki Dünya, bu ilmî mânâları ancak, uzun zamanlar geçtikten, uzun çabalar sarfettikten ve böylece anlayışı ve ilmî yükseldikten sonra öğrenebilmişti!! Farzedelim ki, iddiâ edilen bu ilmî mânâlar, Kur'an'la murad edilen mânâlardı, öyle ise, o zamanda yaşayan ve arapçayı çok iyi bilen o insanlar, bunları anlayıp farkına varabildiler mi? !

Eğer anlamış olsalardı, çeşitli müsbet ilim sahalarının ilmi kalkınmaları, Kur'an'ın ortaya çıkmasıyla hemen niye başlamamış ve niye, hayatlarını, muhtelif ilimlerin nazariyelerini açıklayan ve onların inceliklerini anlatan bu âyetler üzerine kurmamışlardı!!

Gerçekte de bilfiil görüldüğü gibi, eğer o âyetlerden, bu mânâlar anlaşılammış ve dilin esas sâhipleri, Kur'an'ın ibâreleri arasında bunların farkına varamamışlarsa, onlar nasıl olur da Kur'an'dan murâd edilen mânâlar olabildilerdi? ! Ve nasıl o kelimeler, bu mânâları anlatmış olurdu, ve de, içinde bulunulan duruma uygunluk bulunuydu? !

3— Dîni ve İtikâdi açıdan:

Bundan başka, işin dîni ve itikâdi yönü de söz konusudur. Ve bir din kitabının asıl fonksiyonunu ortaya koyan da zâten bu yöndür. Buna göre, diyebilir miyiz ki, Kur'an, insanların akıllarına, kâinatın sırları ve varlıklardaki ilmi gerçeklerle uğraşan ilim adamlarına hitap eden bir kitaptır?? Böyle bir kitap onların hayatlarına nasıl uygun düşer ve Kur'an gibi, kendisiyle ilâhî mesajların sona ereceği bir kitap, onların hayatları için köklü bir esas olabilir? Halbuki, mütedeyyin kimseler, bu gerçeklerin bilgisini edinmek için muayyen bir sınırdan durmazlar; bu durumda nereye kadar durmayacaklar? ! Ve yine az önce de bahsettiğimiz gibi, tıb'ın, Astronomi'nin, Geometri'nin ve Kimyâ'nın esasları Kur'an'dan nasıl çıkarılabilir? Halbuki, bu esaslar, bu gün bir ilim adamı tarafından tesbit edilen, fakat, kısa veya uzun süren bir zaman sonra tekrar değişen esaslardır. Nitekim, onlardan, eskilerin tesbit ettiği pek çok esas, kendilerinden sonra değişikliğe uğradığı gibi, daha sonra da daha büyük değişikliklere uğramıştır!!

Açık olan gerçek şudur ki, bir din kitabı insanların hayatlarının bu yönüyle ilgilenmez ve böyle şeylerin açıklanmasını da üzerine almaz. Onda bulunanlar, onlara bu alanda kâfi gelmez ki, Onda istedikleri şeyleri ararlar ve Onu bu alanda bir kaynak ittihâz etsinler.

Bir din kitabı ile, muhtelif ilmi gerçekler arasında bağlar kurmaya çalışan ve bunu, Kur'an'ın doğruluğuna, mucizeliğine, veya, her zaman için geçerli oluşuna vâ delâlet eden yönlerini birisi olarak gören bir takım iyi niyetli kimselerin rağbet ettikleri bu irtibatlandırma konusuna gelince, belki de bunun zararı, faydasından daha çoktur.

Ancak, eğer bu iyi niyetli kimseler ve onların görüşlerini benimseyenler için, dînin ilme ters düştüğü iddiâsını reddedebilmek maksadıyla, bu yöne yönelmeleri mutlaka gerekliyse, bu konuda, din kitabında, ilmi bir araştırmanın ortaya çıkardığı ve kâinatın önemli sırları, yahut varlığının temel nizâmıyla ilgili ilmi bir hakikate ters düşen sarîh bir nassın olmaması kanaatimce, onlara kâfi ve yeterlidir. Bir din kitabı için, bu kadar bile, Onun hayattaki geçerliliğini ve ilme olan uygunluğunu isbâta ve bu konudaki tenkitlerden kurtulmaya yeter.

Bu iyi niyetli kimselerin arzularına bu kadarıyla mü-sâmaha gözüyle bakarken, onlara şunu da hatırlatmadan geçemeyeceğim: Âyetlerin tefsirinde, kâinatın olayları ve hakikatları ilmi bir şekilde ele alınırken, bu ele alış, dînin, insanların vicdanlarını yükseltmek maksadıyla, hâs, avam, âlim, orta derecede âlim, hattâ câhil, herkese yöneltilmiş tarzda bir ele alış olmalıdır. -Dînin görevi ve Kitâbının bütün insanlar arasında okunmasının hedefi de zâten budur.- Ayrıca, bu ele alış, insan rûhu ve duyarları üzerindeki tesiri ve insanların ondan etkilenmesi yönünden, herkes tarafından görülen, anlaşılabilen, açık bilgiler üzerine kurulmalıdır; yoksa, tabiat kanunlarındaki inceliklerin ve sırların, cebir denklemleri veya uzun rakamlı hesaplarla anlatılması, yahut da, özelliklerinin ve inceliklerinin kuru bir açıklaması şeklinde değil...

Bu ele alışlar, bizzat müşâhede edilen ve ilk bakışta anlaşılabilen, ruhlar üzerinde müessir ve infial uyandıran bilgiler üzerine kurulduğu takdirde, bu ilmi hakikatlerin ve bu vasıfları belli âlemler ve görüntülerinin tecrübe edilmiş özelliklerinin himâyesi için herhangi bir vefâ borcu da gerekmez. Çünkü, bunların ele alınmasından maksat sâde-

ce, onlardaki azamet ve güzelliikle şuurların uyandırılması ve onları idâre edip nizâmını devam ettiren kuvvetin büyüklüğüne delâlet edilmesidir. Yoksa, Bu ilmî nazariyelere sıkı sıkıya bağlanılacak olursa, onlardan birisinin tashîhi gerektiğinde, bu zorunlu bağlanış, vicdanlarda kurulmak istenen ilmî hedeflerden bir çoğunu bozmuş olurdu. Halbuki din, başka herşeyden önce, bu hedeflerin sağlaştırılmasını, ve mütediyyin kimseler tarafından bunların tefekkür edilerek, mânevî; duygusal ve rahat bir değerlendirme yapmalarını sağlamak suretiyle, bu hedeflerin hayata fayda vermesini istiyordu...

Buradan da anlaşılabilceği gibi Kur'ân'ın ifâdelerinde bâzen ilmî nazariyelerden birisiyle ters düştüğü görülen bir ifâdeye rastlanılabilir. Bunlar arasında bir uzlaşma sağlanması mümkün olsa da, ben bu durumun Kur'ân üzerine bir etkisi ve Ona bir zararı olacağını zannetmiyorum... Bu sebeble, **Kur'ân**'ın doğruluğunu, icâzını ve bir **din kitabı** olarak geçerliliğini, bu nevî bir ilmî Tefsir'le açıklamaya çalışan ilmîTefsir taraftarları için, bu ölçüyü

göz önünde bulundurmaları ve Kur'ân'ı ilimle irtibatlandırmada zorlamaya gitmemeleri daha hayırlıdır. Eğer böyle bir tefsiri mutlaka yapacaklarsa, daha önce de geçtiği gibi, **Kur'ân'da ilmî bir hakîkate** -ikisi arasında bir uyuşma sağlanması mümkün olmaksızın- **ters düşen açık bir nassın olmadığını tesbit etmeleri kendileri için yeterli olmalıdır...** Bu makâle, bu prensibin açıklanması hususunda söylenenlerden daha fazlasına müsait değil.

Öte yandan, Kur'ân ibârelerinin anlaşılması keyfiyeti hakkında, **Şâtîbî**'nin açıkladığı eski görüşü teyid eden bir takım yeni bakış açıları da ortaya çıkmıştır. Bunlara göre, gayretlerin bu nevî bir tefsire yönelmemesi daha iyidir. Zira, bunun Kur'ân'ın kendisine bir faydası yoktur. Ve Kur'ân, böyle bir zorlamayla şeref kazanmaya hiç muhtaç değildir. Hem bu öyle bir zorlama ki, az kalsın Kur'ân'ı, Onun hayatı ıslah etmek, Matematik, tabî ilimler..vs.'den nasipleri birbirinden farklı olmalarına rağmen bütün insanların nefis terbiyelerini sağlamak hususunda ki, insânî ve sosyal hedeflerinden sapacaktır.

(Devam Edecek)